

PROTI ZLU JE TŘEBA BOJOVAT UŽ PŘI PRVNÍ FACCE

Alexander Bachnár (*1919)

„S puškami, pistolemi, granátem, a dokonce s dvěma lehkými kulomety jsme čekali, až se objeví velitel tábora,“ vzpomínal s úsměvem Alexander Bachnár, poslední žijící člen židovské partizánské jednotky, která se později zformovala z bývalých vězňů. Nadstrážmistr Gabčan, který byl šéfem ostrahy, mezi ně přišel v sedm hodin ráno z budovy strážnice jen v pyžamu. Když uviděl ozbrojené vězně, udiveně poznamenal: *„Chlapci, věděl jsem, že tu máte zbraně, ale že jich máte tolik, to jsem netušil.“*

Alexander na tohoto velitele dodneška rád vzpomíná. *„Jeho slova si do písmene pamatuji, oslovil nás slovem ‚chlapci‘. Neřekl vězni, neřekl Židé, řekl chlapci.“* V období těsně před povstáním vyměnili v ostraze tábora surové a fanatické gardisty za obyčejné četníky. Mnozí z nich byli podle Alexandra Bachnára slušní lidé. Takže bojovat v povstání tehdy z nováckého tábora nakonec odešli vězni i se svými dozorci.

Alexanderův boj s osudem ale začal ještě dříve. Bylo to krátce po roce 1939, kdy ho kvůli jeho židovskému původu vyloučili ze studia na vysněné Pedagogické akademii. Jasně si vzpomínal na přiostrhující se příkazy a zákazy, kterým museli po vzniku Slovenského státu, satelitu hitlerovského Německa, kvůli svému původu čelit. Když jednou šli se synovcem v rodných Topoľčanech do místního parku, před vstupem stála cedule: Židům a psům vstup zakázán.

Alexander Bachnár, který se narodil 29. července 1919, si také ještě velmi dobře vzpomínal na dobu první Československé republiky, kdy v jeho rodných Topoľčanech žila židovská minorita s majoritou ve shodě. A dokonce na počátku 30. let byla na velké židovské svátky jako jom kipur první lavice vyhrazená také starostovi a předsedovi místní Hlinkovy slovenské lidové strany. *„Ty vztahy se zhoršily až po nástupu árizace a mnozí lidé dostali možnost nakrást si beztrestně židovský majetek,“* říká.

Přestože se v té době mluvilo o Židech jako o vykořisťovateli národa, jejich rodina žila v mimořádně skromných poměrech. Alexander pocházel z deseti dětí. Než se narodil, hledali jeho rodiče Jakub a Františka Bachnárovi štěstí v Americe. Nenašli ho, a tak se vrátili zpět do Topoľčan, kde otec pracoval jako malíř. Jenže dvanáctičlennou rodinu bylo někdy těžké uživit. Ze všech sourozenců byl Alexander jediný, kdo dostal možnost studovat.

Ale perzekuce Slovenského státu se začaly brzy bytostně dotýkat i jejich rodiny. Jen

krátce po Alexandrově vyloučení z Pedagogické akademie v Bratislavě ho ľudácký režim zařadil do 6. pracovního praporu. V této speciální vojenské jednotce pro nespolehlivé dostávali vojáci uniformy po příslušnících rakousko-uherského námořnictva přebarvené na modro a kulaté námořnické čepice. Pracovali na stavbách po celé zemi. V červnu 1942, kdy Alexandrovi služba skončila, ho režim poslal do pracovního tábora v Novákách. Bylo to už v době, kdy se rozjely deportace. Tady se setkal i se zbytkem své rodiny.

„Kromě mých dvou sester, které už bohužel byly deportovány do Osvětimi, a kromě mých tří bratrů, dvou starších a jednoho mladšího, kteří byli deportováni do Majdanku. Z těchto, podotýkám, pěti rodinných příslušníků, bratrů a sester, nepřežil ani jeden,“ vzpomínal.

Jako vězeň začal pracovat nejprve na uhlí. Z nováckého tábora však v té době odjížděly pravidelně transporty do neznáma. Do jednoho z nich byl zařazen i on, ale na poslední chvíli ho zachránila sestra Ela, která zařídila, aby ho ze seznamu vyškrtli. O této pravdě se dozvěděl až po letech a dlouho se trápil, jaký osud mohl mít ten člověk, jež ho nahradil.

V táboře v Novákách hořela i přes deportace, které byly v plném proudu, velká chuť k životu. Vzniklo tam táborové divadlo, kde vězňové hráli hru z pera později slavného spisovatele Leopolda Laholy či Čapkovu *Věc Makropulos*, ovšem jako hru od neznámého autora, aby jim ji ostraha nezakázala. Na místě, odkud odjížděly transporty do Osvětimi, hráli hru o nesmrtelnosti a věčné touze po životě.

Právě tady, v čekárně na smrt, si mohl splnit svůj dávný sen. A tak začal židovský vězeň, student vyloučený z Pedagogické akademie, poprvé učit. Tehdejší ministr školství Jozef Sivák povolil, aby v táboře zřídili základní školu pro židovské děti.

Zejména děti z vyšších ročníků se Alexander snažil vést i ke klasické hudbě. *„Z Ústředí Židů jsme do školy dostali kvalitní gramofon a vynikající gramofonové desky,“* vzpomíná, jak chtěl ve škole aplikovat Komenského metodu učení hrou.

Vedle toho všeho se však Alexander Bachnár zapojil i do tajného táborového odboje. V této souvislosti vzpomíná zejména na jednu epizodu z Martina, kdy se pomocí svého známého, učitele francouzštiny, pokoušeli zbraně nenápadně propašovat do tábora.

„Všechno se to pochopitelně dělalo nelegálně. Večer, když profesor pušku donesl, nechal ji v šatně na vlakovém nádraží v Novákách. Druhý den šli naši dva chlapci na nádraží tu pušku vyzvednout. Když tam přišli, nádražák jim řekl: ‚Kluci, já vím, co tam je, tak příště si to líp zabalte.‘ Tak to jen jako ukázka toho, jak se občané, prostí lidé, na tyto události dívali,“ říká Alexander Bachnár.

Odbojové činnosti v táboře se účastnil i pozdější spisovatel Juraj Špitzer, který se stal v roce 1968 autorem novinářské zповědi ministra válečného státu Alexandra Macha. Vězni měli výcvik pod vedením profesora Imricha Müllera, který se stal později jedním z velitelů jejich jednotky. Zformovala se v ten den, kdy se ozbrojení postavili před velitele jejich tábora, nadstrážmistra Gabčana. Tehdy se nenechal zahanbit ani on.

„Vy, kteří chcete bojovat v povstání, pojdte sem, jdeme do Štubnianských Teplic, kde je povstalecké velitelství četnictva, a kdo nechcete, jděte domů.“ On sám se zúčastnil povstání, zejména bojů v oblastech Zlatých Moravců, Uherců, Zlatna a u Skýcova, kde byl raněn. Díky Alexandrovi Bachnárovi získal bývalý velitel židovského sběrného tábora i osvědčení číslo 255 jako účastník odboje.

Příběh bývalých vězňů byl zase jiný. Tábor se rozpustil a civilové odešli do Banské Bystrice, centra povstání. Byly mezi nimi i děti z jeho třídy. Do odboje se zapojilo přibližně 250 mladých bojeschopných židovských chlapců, z nichž přibližně dvacet odborníků – zdravotníků, ženistů či dělostřelců – poslali k vojenským útvarům. Ze zbývajících 230 se vytvořila úderná rota a už po třídním výcviku v Zemianských Kostolanech byla nasazena do bojů. Jejich židovská jednotka zpočátku operovala u Baťovanů, Bielic a Velkých Uherců. Tam drželi frontu asi tři týdny a poté přišel příkaz přesunout se do Banské Bystrice a přidat se ke skupině kapitána Jegorova. Jejich skupina se později setkala s elitní vojenskou skupinou velitele Zoriče.

„Z celé naší novácké skupiny, ve které bylo přes 200 mužů, padlo v povstání 38 chlapců. Málokterá bojová skupina měla statisticky tolik padlých jako ta naše. Takže i to je signál toho, že jsme se snažili udělat to, co se od nás očekávalo,“ vzpomínal Alexander Bachnár. Tomu do povstání přišli po polní poštou i dva dopisy. *„Milý pane učiteli, už to určitě nebude trvat dlouho a válka brzy skončí,“* psali mu jeho žáci. Staré dopisy s třaslavým dětským písmem má schované dodnes. Děti psali, že Rusové jsou už blízko a válka brzy skončí, ovšem velkou část jeho třídy zavraždili nacisté u Kremničky.

Tam také skončil život jeho maminky. Otec se zachránil jen díky tomu, že si při pochodu na popravu zlomil nohu a Němci si ho nevšimli. Až do konce války ho obětavě skrýval doktor Petelen.

Po válce se potkali z celé jejich rodiny pouze tři: otec, jehož zachránil místní lékař, starší sestra Ela přežila koncentrační tábor a Alexander. Jenže krátce po válce vypukl v jejich rodných Topolčanech protižidovský pogrom, a tak se rodina odstěhovala. Z levicových názorů, které měl jako student, rychle vystřízlivěl, když začaly politické procesy. Alexander se uchýlil v Bratislavě jako novinář, jehož dráhu přerušil rok 1968, kdy ostře

kritizoval režim a odsunuli ho do výroby. V redakci ale poznal svou budoucí manželku, s níž založili rodinu a měli tři děti: dcery Alexandru a Ivanu a syna Ivana.

Za svůj příběh byl oceněn Slovenským svazem protifašistických bojovníků, nejvyšší státní vyznamenání mu udělil při čtvrtstoletí od sametové revoluce Andrej Kiska, ocenění získal i od washingtonského Muzea holocaustu. Po sametové revoluci pomáhal při zpracování tohoto tématu pro Nadaci Milana Šimečky.

Přestože kdysi snil o učení, ke své lásce se potom, co se stalo s jeho první třídou, už nikdy nevrátil. Ale dodnes mu zůstala láska k vážné hudbě. Dnes žije v Bratislavě, v domově Ohel David pro seniory, kteří přežili holocaust. Tady organizoval několik let každou sobotu společné poslechy vážné hudby.

Jak se dnes dívá on sám na to, co se kdysi stalo? *„Holocaust nezačal nakládkou Židů do dobytčích vagónů. Začal ve chvíli, kdy nějakému Židovi beztrestně vlepili facku. To, co my označujeme za holocaust, ty koncentrační tábory, to už byl jen závěr holocaustu. Ale začal tou první fackou. Takže poučení je, že proti zlu je třeba bojovat už při první facce, tam potřeba začít.“*

Ke své lásce – učitelství – se p tom, co se stalo s jeho první třídou, už nikdy nevrátil.

Autorka textu Soňa Gyarfašová